בת עין — דרושים לשבת תשובה

איתא בגמרא יומא דף פ"ה ע"ב במשנה, האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ובגמ' שם דף פ"ז ע"א מקשה על המשנה הנ"ל, למה לי אחטא ואשוב אחטא ואשוב תרי זימני, ומשני הגמרא לכדרב הונא אמר רב, דאמר רב הונא אמר רב כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, ומקשה הותרה לו ס"ד אלא נעשית לו כהיתר עכ"ל הגמרא. ויש להקשות, מאי ענין מימרא דרב לדין המשנה האיך תלוי זה בזה, הלא מימרא דרב מיירי אפילו בלא אמי' אחטא ואשוב, היינו שלא סמך עצמו על התשובה שיעשה אח"כ, רק מחמת שעבר על העברה ושנה בה נעשה לו כהיתר, אבל דין המשנה הוא מחמת שאמר אחטא ואשוב, היינו שעשה העברה על סמך התשובה שיעשה אח"כ, א"כ הדרא קושיא לדוכתא למה לי תרי זימני. עוד יש להקשות, האיך יכול לומר שטעם המשנה כשאומר ב' פעמים אחטא ואשוב הוא מטעמא דרב מחמת שנעשה לו כהיתר, הלא לפי טעמא דרב שנעשה לו כהיתר א"כ אין ברצונו כלל לעשות תשובה על העברה שעשה מחמת שנדמה לו שהוא היתר, ובמשנה איתא אין מספיקין בידו לעשות תשובה, פי' שהוא רוצה עכשיו ג"כ לעשות תשובה על העבירה שעשה כפי שהיה מחשבתו בשעה שעשה העבירה על סמך התשובה, רק אין מספיקין בידו מן השמים שיבא אל בחינת תשובה, או שמעכבין לו, או שאין עוזרין לו שיבא במחשבתו שרוצה בתשובה מכח אל הפועל. ועוד יש להקשות, עכ"פ יהיה האיך שיהיה הפירוש בגמרא עכ"פ נראה בהדיא מסקנת הגמרא שמה שאיתא במשנה ב"פ אחטא ואשוב הוא דווקא ולא סגי בחד זמנא, וברמב"ם הלכות תשובה פ"ד מנה כ"ד דברים המעכבים את התשובה ואחד מהם הוא האומר אחטא ואשוב חד זימנא וסגי בזה שגם כן מעכב את התשובה, ולכאורה הוא נגד המשנה והגמרא, וכבר עמדו בזה הנושאי כליו של הרמב"ם (לחם משנה).

ולענ"ד נראה לתרץ כ"ז, הנה צריך להבין ענין בחי' התשובה מהו על איזה אופן, דהנה מצד הדין הוא נפש החוטאת תמות, היינו כי אפילו מי שמורד במלך בשר ודם ועובר על רצונו חייב מיתה ואין שום עזר ותרופה לזה, ק"ו בן בנו של קל וחומר מי שמורד במלך מלכי המלכים הקב"ה ועושה נגד רצונו ית' ומזה נעשה פגם בעולמות עליונים ותחתונים ופוגם בנשמתו הקדושה והטהורה אשר מקור חוצבה מתחת כסא כבודו ית', בוודאי מצד הדין אין לזה שום עזר ותרופה בכדי לתקן כל הנ"ל, רק הבורא עולם ב"ה חפץ חסד הוא וברא בחינת תשובה כמו שכתוב (זוהר ח"א דף קלד:) עד שלא בראת עלמא בראת תשובה, היינו כשאדם עושה ח"ו נגד רצונו ית' ואח"כ יש לו מזה לב נשבר ונדכה על גודל הפגם שנעשה על ידי גרמא שלו ועושה תשובה מעומקא דלבא ומתחרט ומתנחם על העבר ומקבל על עצמו על להבא שלא ישוב עוד אל מעשיו הרעים לעבור עוד על רצונו ית' אזי מוחל לו הבורא עולם על העונות שעשה עד הנה.

נמצא העולה מזה, מה שבחינת תשובה הוא תרופה למכתו זה הוא בחינת חסד מבורא עולם ב"ה שיועיל לו, אבל כשאדם אומר אחטא ואשוב, היינו שתחלת עשיית העברה היתה רק מחמת שיש לו סמיכה על בחינת התשובה שאחר כך שיועיל לו, אבל באם שלא יועיל בחי' תשובה לא היה עושה העברה, נמצא נוטל זה החסד ופוגם עם החסד עצמו, כי לולא החסד לא היה פוגם, ע"כ העונש לזה מדה כנגד מדה, היינו הוא עשה עברה על סמך התשובה שיעשה אח"כ, ע"כ אין מספיקין בידו לעשות תשובה, או שמעכבין אותו על ידי איזה מניעה, או שאין לו עזר מן השמים, ובלא עזר מאתו ית' אין בכח אנושי לעשות תשובה כמ"ש בספר חובת הלבבות (ע' ש' אהבת ה' פ"ז) שאין בכח אנושי לעשות שום מדה טובה קטנה בלתי עזר ה' ב"ה.

ע"כ מה תקנתו לזה האיש שאומר אחטא ואשוב, שבאמת רוצה לעשות תשובה כמו שהיה במחשבתו בשעה שעשה העברה שסמך עצמו על התשובה שיעשה אחר עשיית עברה וגם עכשיו רוצה בתשובה רק שאין מספיקין בידו ומעכבין אותו, ע"כ העצה היעוצה לזה שתחלה יעשה תשובה ע"ז שאמר אחטא ואשוב, היינו ע"ז שעשה עבירה על סמך תשובה שיעשה אח"כ, ויתחרט ויתנחם מעומקא דלבא ע"ז שפגם עם החסד בעצמו, ויומתק זה העון שאמר אחטא ואשוב מכל וכל ולא ישאר מזה העון אפילו רשימה בעלמא, ויהיה ממש כאלו לא פגם מעולם עם החסד בעצמו, ע"כ ינצל מזה העונש שאין מספיקין בידו לעשות תשובה ולא יהיה לו שום עיכוב מן השמים אדרבה יהיו מסייעין לו שיעשה תשובה כאשר עם לבבו כמ"ש (שה"ש רבה ה ג) פתחו לי כחודה של מחט וכו.

אבל כל זה הוא רק עצה למי שאמר רק פעם אחד אחטא ואשוב, ע"כ עדיין נחשב אצלו לעברה זה שאמר אחטא ואשוב, ע"כ יוכל לעשות תשובה מקודם ע"ז שאמר אחטא ואשוב ואח"כ על העברה עצמה, אבל כשאמר ב' פעמים אחטא ואשוב, היינו שעשה שני עבירות על זה הסמך שיעשה תשובה אח"כ, נמצא נעשה לו כהיתר זה העברה שאמר אחטא ואשוב ופגם עם החסד עצמו כנ"ל, ע"כ אין רוצה כלל לעשות תשובה ע"ז שאמר אחטא ואשוב, כי לא נחשב אצלו כלל לעברה מה שעשה עבירה על סמך התשובה מחמת שעבר ושנה ונעשית לו כהיתר, א"כ אע"פ שרוצה לעשות תשובה על העבירה עצמה כי לא שנה בעברה עצמה אעפ"כ אי אפשר לו בשום אופן לבא לבחינת תשובה על העבירה עצמה, כי אין מספיקין בידו לעשות תשובה כנ"ל.

נמצא הכל על נכון בס"ד, כי באמת אפילו אמר רק פעם א' אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה על העבירה עצמה, רק שיש עצה לזה, ע"כ מקשה הגמרא ל"ל תרי זימני, כי באמת אפילו בחד זימנא ג"כ אין מספיקין בידו, וע"ז משני הגמרא לכדרב הונא אמר רב עבר ושנה נעשה לו כהיתר, נמצא מחמת זה אין לו שום עצה, ע"כ פסק הרמב"ם שבפעם א' גם כן מעכב התשובה, כי באמת לפי מסקנת הגמרא גם כן כך, רק שיש עצה למי שאמר רק פעם א' אחטא ואשוב. והרמב"ם לא מיירי מזה שיש עצה לבא לבחינת תשובה, יהי רצון שנזכה לבחינת תשובה, ובזכות זה ובא לציון גואל אמן כן יהי רצון:

כתיב (הושע יד ב) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים וגו'. הקושיא הוא מפורסמת על לשון כי כשלת בעונך, שלשון כשל נופל על לשון שוגג, ולשון עון נופל על לשון מזיד (יומא פו:).

ונוכל ליישב ע"ז האופן, דהנה איתא במסכת יומא דף פ"ו ע"ב תנו רבנן עבירות שהתודה עליהן ביוה"כ זה לא יתודה עליהן ביוה"כ אחר, ואם התודה עליהן עליו הכתוב אומר (משלי כו יא) ככלב שב על קיאו וגו'. רבי אליעזר בן יעקב אומר כ"ש שהוא משובח שנאמר (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, פי' הגם שמאמין באמונה שלמה שהבורא ית"ש בודאי מחל לו על עבירות שעשה תשובה עליהן ועבר עליהן יוה"כ אעפ"כ יש לו לב נשבר ע"ז שפגם נגד הבורא ית"ש והיה נצרך למחילה ולסליחה, ומחמת זה הוא תמיד בגודל בושה והכנעה ונזהר בזהירות יתירה שלא לעבור על רצונו ית', ולכך הרי זה משובח.

ואיתא עוד בגמרא הנ"ל, וצריך לפרט את החטא שנאמר (שמות לב לא) אנא חטא העם הזה וגו', רבי עקיבא אומר אין צריך לפרט את החטא שנאמר (תהלים לב א) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה.

ולכאורה קשה, דבפלוגתא דלעיל משמע שבודאי צריך לפרט את החטא לכ"ע כשמתודה, שאם אינו צריך לפרט החטא כשמתודה רק לומר חטאתי סתם, א"כ מאי טעמא דת"ק דאסר להתודות על עבירות שהתודה עליהן ביוה"כ העבר, מה"ת יהא אסור לומר חטאתי סתם ובפרט מן הסתם יש לו עוד עבירות חדשות כי אין צדיק בארץ וגו', וגם השבח של ר"א בן יעקב אינו מובן כשאינו צריך לפרט את החטא, דמחמת זה אינו נשבר לבו בקרבו, א"כ מסתמא סבירא ליה גם כן שצריך לפרט את החטא, ואח"כ מייתי פלוגתא בזה.

ועוד יש לדקדק, דהנה איתא בגמרא ר"ה דף כ"ח (ע"א) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא וכו', אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, פשיטא היינו הך, מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא קמ"ל, אלמא קסבר רבא מצות אין צריכות כוונה וכו', א"ל אביי אלא מעתה הישן בשמיני בסוכה ילקה, פי' משום בל תוסיף, כשאין מצות צריכות כוונה א"כ הוא מוסיף על המצוה בשינה זו, א"ל שאני אומר מצות אינו עובר עליהן אלא בזמנן, פירוש שאיסור בל תוסיף הוא כשמוסיף על המצוה בשעה שהוא מצוה ולא בזמן שהוא אינו מצוה כלל שאין כאן מוסיף על המצוה.

ואח"כ מסיק רבא לצאת במצוה לא בעי כוונה ולעבור בבל תוסיף בזמנו נמי לא בעי כוונה שלא בזמנו בעי כוונה, א"ל רבי זירא לשמעיה איכוון ותקע לי אלמא קסבר משמיע בעי כונה, ופסק הרי"ף כוותיה, היינו שלא הביא בהלכות רק דברי רבי זירא. והרמב"ם (הל' שופר פ"ב ה"ד) פסק ג"כ דתקיעת שופר בעי כוונה כרבי זירא וכפסק הרי"ף, ובהלכות פסח (פ"ו ה"ג) פסק דכפאו לאכול מצה יצא, והוא תמוה דפשטא דגמרא משמע דדין אחד להם, ולרבי זירא גם בכפאו לאכול מצה לא יצא דמצות צריכות כוונה. והר"ן כתב דיש לחלק, דאע"ג דהלכה כר"ז בתקיעת שופר, אעפ"כ בכפאו לאכול מצה יצא דעכ"פ נהנה הוא, אבל הכא שאינו מתכוין למצוה לאו מידי עביד, אבל הוא דוחק דאם איתא דיש לחלק מאי קפריך הגמ' בפשיטות כל כך פשיטא היינו הך, הא יש לחלק קצת שכן נהנה.

ויש ליישב כ"ז עז"ה, דאיתא במסכת עירובין דף כ"א, דרש רבא מה דכתיב (קהלת יב יב) ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ וגו', בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה, שדברי תורה יש בהן עשה ול"ת ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה, שמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו, עשות ספרים הרבה אין קץ.

ונוכל להבין הטעם, דהנה איתא בשערי תשובה לרבינו יונה (ע' ש"ג אותיות ו - ז) דספק עבירה צריכה יותר תשובה מעברה ודאית, כי על עברה ודאית אדם מתחרט בכל לבבו, אבל ספק עברה הוא מתברך בלבבו לומר שמא לא עשיתי עברה ואינו מתחרט עליו חרטה גמורה, והרי נשאר עונש העברה עליו, ולכך היה צריך קרבן אשם תלוי הבא על הספק להיות יותר ביוקר מקרבן חטאת הבא על הודאי. ומזה הטעם חמורה דברי סופרים מדברי תורה, שהעובר על מה שכתוב בפירוש בתורה מוחלט בדעתו שעשה נגד רצון הבורא ית', ומחמת זה יש לו לב נשבר מאד ומתחרט על מה שעשה ועושה תשובה גמורה ונזהר שלא לעשות עוד כזה לכך העונש קל, אבל העובר על מה שאינו כתוב בפירוש בתורה רק שחכמים למדו מגזירה שוה או באחד מי"ג מדות, או שחכמים גזרו מעצמם למיגדר מילתא, יכול להיות שמתברך בלבבו לומר לא עשיתי עברה כלל מחמת קטנות האמונה בדברי חז"ל לגמרי, שיש כמה כיתות שמכחישים דברי חז"ל, ומחמת זה אינו מתחרט עליהן חרטה גמורה בכל לבו, ואין לו מזה לב נשבר כל כך, לכך העונש חמור.

ונוכל לומר שמזה הטעם פסק הרמב"ם כרבי זירא בתקיעת שופר דבעי כוונה ובמצה דלא בעי כוונה, שמצות מצה כתובה בתורה בפירוש, ובודאי מאמין שהוא מצוה, לכך אע"פ שכפאו אותו לאכול עכ"פ הוא עושה המצוה בשעת מעשה, ולכך יצא, אבל תקיעת שופר אינה כתובה בפירוש בתורה כל המצוה כתקונה, שלא כתיב רק זכרון תרועה (ויקרא כג כד), וחכמים למדו מגזירה שוה מיובל שצריך תקיעה לפניה ותקיעה לאחריה (ר"ה לג: - לד.), ומהות התרועה למדו (שם) מפסוק (שופטים ה כח) ותיבב אם סיסרא, ויכול להיות מי שאינו מאמין בדברי חז"ל שהוא כן, לכך אם אינו מכוין בפירוש לשם מצוה להורות שהוא מן המאמינים בדברי חז"ל אינו עושה מצוה כלל, ודמי לסבור חול הוא ופטור ממצה, ואכל מצה שבודאי לא יצא כדאיתא בפוסקים (שו"ע או"ח סי' תעה סעי' יד), וזה ג"כ דמי לזה כשאינו מכוין בפירוש לצאת ידי המצוה להורות שמאמין בדברי חז"ל שחייב בתקיעה לפניה ובתקיעה לאחריה, מסתמא ח"ו אינו מאמין ואינו מחויב, ודמי לסבור חול הוא ואינו מחויב דלא יצא.

ועתה נוכל להבין דלא קשה קושיא הראשונה, שמתחילה משמע דאליבא דכ"ע צריכים לפרט את החטא, ואח"כ מייתי הגמרא פלוגתא בזה. שמתחילה מיירי הגמרא בעבר על עבירות מדברי סופרים, שיכול להיות שמתברך בלבבו שאינה עברה כל כך, ואין לו לב נשבר מזה, לכך צריך לפרט את החטא כדי שיהיה לבו נשבר ונמס בקרבו, והביא ראיה מדוד המלך ע"ה שלא עבר רק על דברי סופרים בחטא בת שבע כדאיתא בגמרא (שבת נו.) כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו, ומן התורה היתה מותרת לו, רק שחכמים למדו מפסוק שצריכה להמתין ג' חדשים משום הבחנה (יבמות מב.), והוא עבר ע"ז (זח"א ח:), וע"ז אמר (תהלים נא ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד, ובזה האמת הוא אליבא דכ"ע שצריך לפרט, ואפילו רבי עקיבא מודה. ופלוגתא דרבי עקיבא ורבי יהודה בן בבא הוא בעבר על דברי תורה, ובזה ס"ל לרבי עקיבא דאשרי נשוי פשע, שבודאי ממילא יש לו לב נשבר ונדכה מאוד.

והנה תורה שבע"פ ותורה שבכתב הוא נגד ב' שמות הוי"ה אלהים (זח"ב קסא:), שתורה שבכתב הוא נגד שם הוי"ה שאי אתה רשאי לאומרה בעל פה, ותורה שבעל פה הוא נגד שם אלהים שרשאי לומר ככתיבתו, ומי שאינו מאמין רק בתורה שבכתב ח"ו עושה פירוד בין שני השמות הנ"ל.

וזהו שהנביא מוכיח את ישראל שובה ישראל עד ה' אלהיך, היינו עד שיתייחדו אלו הב' שמות, והיינו על ידי שתעשו תשובה גם על העברות שמדברי סופרים, כי כשלת בעו"נך היינו שהעונות שמדברי סופרים לא באו אליך רק על ידי בחינת כוש"ל מורה על בחינת המחשבה, היינו על ידי שחשבת בדעתך שאינה עברה כלל, ע"כ תראה לעשות תשובה הגונה בלב נשבר על ידי פירוט החטא, וזהו קחו עמכם דברים - היינו פירוט החטא שעברתם על דברי סופרים, ושובו אל הוי"ה כנ"ל, שעל דברי סופרים צריך לפרט את החטא כדי שיהיה לבו נשבר ונמס בקרבו ובזכות זה ובא לציון גואל אמן.